

Regionda vəhdətin önəmi

Ramal Musayev¹

ABSTRAKT

Vəhdət sözü dini mətnlərdə geniş yer alsa da siyasi ədəbiyyatda bu sözə bir o qədər də yer verilməyib. Siyasi ədəbiyyatda daha çox qarşıya çıxan sözlər nasionalizm, panərəbizm, pantürkizm kimi sözlərdir. Siyasi ədəbiyyatda bu cərəyanların fəvqündə dayanan birlik müxtəlif terminlərlə ifadə olunur.

Amma heç bir söz vəhdət sözünü əvəz edə bilmir. Vəhdət sözü fərqli sahələrdə bəzən fərqli mənalar daşıyır. Məsələn, İslam ümmətinin vəhdəti deyərkən coğrafi sərhədlərin aradan götürülməsi yox, düşüncə və əməldə birlik nəzərdə tutulur.

Ölkə daxilində vəhdət dedikdə adətən milli mənafeələrə münasibətdə düşüncə və əməl birliyi nəzərdə tutulur. Bu gün bunu daha çox milli birlik kimi ifadə edirlər.

İstənilən bir halda vəhdət dini cəmiyyətin tərəqqisində daxili və xarici təsirlərə malikdir. Seyyid Cəmaləddin Əsədabadinin dövründən İmam Xomeyniyə (r) qədər vəhdət sözünün çeşidli mənaları olub.

Açar kəlmələr: vəhdət, din, Qafqaz, şiə, əhli-sünnə

Giriş

Ali-İmran surəsinin 103-cü ayəsində "Vətəsimu" sözü ilə rastlaşırıq. Ayədə buyrulur ki, hamılıqla Allahın ipinə yapışın və parçalanmayın. Allahın sizə verdiyi nemətləri xatırlayın. Siz düşmən ikən O sizin qəlblərinizi birləşdirdi, Onun neməti sayəsində qardaş oldunuz. Siz oddan olan bir uçurumun kənarında ikən o sizi xilas etdi... Maidə

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran

surəsinin 2-ci ayəsində "Təavənu" sözü ilə rastlaşırıq. Ayədə buyurulur ki, yaxşılıq etməkdə, pis işlərdən çəkinməkdə əlbir olun, günah işlərdə düşmənçilikdə bir-birinizə kömək göstərməyin...

Başqa ayələrdə xalq arasında islah, müsəlmanlar arasında islah, vahid ümmət, orta ümmət, hizbullah, Allah rəngi, qardaşlıq kimi ifadələrlə insanlar vəhdətə dəvət olunur. Quran nəzərinə vəhdət mehvəri tövhid, ondan sonra İslam dinidir.

Qurani-Kərim Peyğəmbəri (s) kitab əhlinin görüşünə göndərir ki, onları tövhidə dəvət etsin. Hücürat surəsinin 11-ci ayəsində Peyğəmbərə (s) göstəriş verilir ki, kitab əhlindən müştərək söz ətrafında birləşməyi, Allahdan qeyrisinə pərəstiş etməməyi, bir-birlərini rəbb çağırnamalarını istəsin. Ayədə vurğulanır ki, əgər üz çevirsələr deyin ki, biz haqq qarşısında təslim olanlarıq.

Ayədə göründüyü kimi ittifaqın sərhədi tövhiddir. Müşriklər və kafirlər qeyri-tövhid mehvərində hərəkət edir. Onlar dini vəhdətdə qəbul olunmayacaq. Vəhdət mehvərinin aydınlaşdırılması ilə bağlı başqa ayələr də var. Allahın Rəsuluna, əmr sahiblərinə itaət də şərt kimi göstərilir.

Əgər ayələrin təfsirinə nəzər salsaq həqiqi vəhdət haqqında Ali-İmran surəsindəki ayənin buyuruğunu yada sala bilərik: "Allahın ipinə möhkəm sarılın və parçalanmayın." Bu ayədə müsəlmanlardan istənilir ki, dünyadan İslam dinində getsinlər. Risalətsiz, peyğəmbərsiz tövhid bu baxımdan məqbul deyil.

Həzrət Əli (ə) peyğəmbərdən sonra xilafət yolu ilə razı olmasa da daha mühüm mənafeləri nəzərə alaraq müxalifətçilik göstərmirdi. Həzrətin sözləri bu baxımdan çox ibarətamizdir. Aydın olur ki, İslam vəhdəti olduqca mühümdür, hətta Həzrət Əli (ə) bu vəhdətə xatir razılaşmadığı bəzi məsələlərə göz yumur.

Əslində belə bir vəhdət koalisiyadır. Vəhdətə nail olmaq üçün bəzən haqqın müxalif tərəfin qəbul etdiyi hədi ilə barışmaq lazım gəlir. Həzrət Əlinin (ə) bir xütbələrində mənalı sükutla rastlaşırıq.

Həzrət öz söhbətlərində müəyyən məsələlərlə bağlı susur və bu sükut onun üçün öz təbircinə desək boğazda qalmış sümük, gözdə tikan kimidir. Bu ağırlara dözməkdə yeganə məqsəd müsəlmanların vəhdətini,

İslam dinini yaşatmaqdır.

Həzrət Əli (ə) öz hakimiyyətinin əvvəllərindəki xütbələrdən birində buyurur: "And olsun Allaha, əgər müsəlmanlar arasında ixtilaf və parçalanmadan qorxmasaydım, əgər küfrün qayıdışından ehtiyatlanmasaydım, dinin aradan gedəcəyi məni narahat etməsəydi, başqa bir mövqe tutardım."

Quran ayələri, peyğəmbər və məsum imamların buyuruqları və həyat yolundan aydın olur ki, İslam nizamının qorunması, ümmətin mənafelərinin hifzi şəxsi və qrup mənafelərindən önəmlidir. Həzrət Peyğəmbər (s) və məsumlar şəxsi haqlarından keçiblər ki, cəmiyyətdə təfriqə yaranmasın, ümmətin mənafeləri hifz olsun.

İmam Xomeyni (r) vəhdətə necə baxır? İslam məzhəbləri arasında olan fikir ayrılıqları ixtilaf üçün ciddi səbəb ola bilər. Bu sahədə vəhdət yaratmaq məqsədi ilə iki istiqamətdə təlaş göstərilir.

Bir qrup İslam məzhəbləri arasında yaxınlaşma məqsədi ilə ayağa qalxdı, şiiə elm hövzələri ilə məşhur sünni elm mərkəzi olan Əl-Əzhər universiteti arasında əlaqə yaratmağa çalışdı. Başqa bir qrup məzhəbi ixtilafları bir kənara qoyaraq müsəlmanların dünyadakı müştərək mənafeləri əsasında siyasi birlik yaratmaq istiqamətində addım atdılar. Düşüncə baxımından vəhdət yaratmaq istəyənlər arasında az bir qism müvəffəqiyyət qazana bildi. Onlardan biri Ayətullah-Üzma Brucerdidi idi. Təəssüf ki, təəssübkeş fərdlərin maneçiliyi səbəbindən, eyni zamanda məzhəblərin yaxınlaşmasından qıcıqlanan rejimlərin maneçilikləri səbəbindən düşüncədə vəhdət hərəkəti son məqsədə çatdı bilmədi.

Vəhdət mövzusu İran İslam İnqilabı ilə gündəmə gələn mövzu deyil. İran İslam İnqilabından əvvəllər bu mövzu aktual olub, geniş dünya görüşünə malik alimlər bu istiqamətdə fəaliyyət göstərirlər.

İmam Xomeyni (r) Səhifeyi-Nurda yazır: "Biz qələbə rəmzi olan vəhdəti-kəlmə və Qurana istinadı qorumalıyıq. Hamımız birlikdə irəli getməli, İslam Cümhuriyyətini İranda möhkəmlətməliyik."

İmam İslam İnqilabının qələbəsindən sonra buyurur: "Əgər biz vəhdəti-kəlmə və hər şeyin toplandığı islamıyyəti hifz edə bilsək sona qədər qalibik. Əgər Allah eləməmiş, bilmədən səhv addım atılsa və ya biz süstləşsək, qalib gəldiyimizdən arxayınlaşıb fəallığı dayandırsaq pis bir sonluğa çatacağımızdan qorxuram. Möhkəm dayansa, milli qüdrət olan

qüdrəti hifz etsək, vəhdəti-kəlməni qorusaq qalib gələcəyik."

İmam Xomeyni (r) İslam və vəhdəti müsəlmanların öz həyatının davam etdirməsi üçün zəmin sayaraq buyurur: "Əgər müsəlmanlar ilkin İslam dövründəki əzəməti yenidən əldə etsələr, İslam və vəhdəti-kəlmə səhnəyə qayıtsa, bu ittifaq fəvqəladə bir qüdrət və şücaət ərsəyə gətirər."

İmam Xomeyninin (r) nəzərinə siyasi hərəkət dini bir vəzifədir. Bu baxımdan siyasətdə iştirak, məsələn seçkilərə qatılmaq, aksiyalarda və yürüşlərdə iştirak etmək siyasi düşüncə baxımından xalqın hüququ sayılan yolda addım atmaq imamın nəzərinə vəzifədir.

İmam vəhdətə biganəlik və ona diqqət göstərilməməsini kəbirə günah hesab edərək buyurur: "İstənilən bir zamanda belə bir vəziyyət yaranarsa bu günah sayılır. Bu gün vəhdətin zəiflədilməsi çox böyük günahdır."

Vəhdət zərurəti bir çox məqamlarda xüsusi bir şərait yaradırdı və İmam öz baxışlarına münasib olmayan, amma ümmətin mənafeyinə münasib olan addımı qəbul edirdi. Məqsəd təfriqələrdən çəkinmək, vəhdəti qorumaq idi. İmam buyururdu: "Biz nəfsimizin qarşısını mütləq şəkildə ala bilmərik. Belə bir gücümüz yoxdur. Amma bunu izhar etməyin qarşısı almaq gücümüz var. Bir şəxsə qarşı müxalifiksə, onu qəlbən qəbul etmiriksə bu münasibəti dəyişmək gücündə deyilik. Amma həmin münasibəti bildirməmək gücümüz var və bunu etməliyik."

İmamın nəzərində vəhdətin sərhədləri hara qədər idi? İmam vəhdəti çox geniş mənada qəbul edirdi. Həm millət, həm də ümmət arasında vəhdətə diqqətli idi.

İnqilabın qələbəindən öncə imam ölkə daxilində vəhdətə xüsusi diqqət ayırırdı. Daxili qüvvələr arasında vəhdətin yaranması üçün çalışır, zəruri addımları atırdı. İmam elə bir şəxsiyyətə malik idi ki, ölkədəki iki cınah, ruhanilər və universitet əhli onu qəbul edirdi.

İmam hövzə ilə universitet arasında ixtilaf təhlükəsini başa düşür və buna mane olmağa çalışırdı. İmam buyururdu: "Biz uzun illər çalışmışıq ki, universiteti ruhanilərə, hövzəyə, mədərəsələrə yaxınlaşdıraq.

Biz bazarı, ticarət əhlini həm hövzə, həm də universitetə yaxınlaşdırmışıq. Bu ayrı-ayrı cəbhələrin yaxınlaşması həmişə diqqət mərkəzində olub. Çalışmışıq ki, bu zümrələr arasında vəhdəti-kəlmə, birlik olsun."

Sonra imam hövzə və universitetdəki ixtisasları yada salır, bir qrupu

dini, digərini ölkənin idarəçiliyi, iqtisadiyyat sahəsində mütəxəssis kimi tanıtdırır. Hər iki zümrənin ölkənin gələcəyində mühüm rol oynayacağını bildirir.

İmam İslam İnqilabının nəticələrini təhlil edərkən buyurur: "İnqilabın nəticəsi təkcə ziyalılarla ruhanilərin vəhdəti olsa belə bu çox münasibdir."

İmamın nəzərinə hövzə ilə universitet bir-birini təkmilləşdirən sahələrdir. Bu məqsədlə buyurur: "Bu iki mərkəz bir pak ağacın iki budağı kimidir. Əgər hər kəs öz məsuliyyətini hiss edərək əl-ələ versə, Xaliq və məxluqun xidmətində dayansa, milləti mənəvi və maddi cəhətdən kamala çatdırar, ölkənin müstəqillik və azadlığını qoruyarlar." İranda İslam İnqilabının qələbəindən sonra daxildə ixtilaf zəmini gücləndi. Hətta inqilabi qüvvələr arasında müəyyən nigarançılıqlar yarandı. İmam dəfələrlə inqilabi qüvvələr arasında vəhdətin zərurətini vurğulayaraq onları vahid yumruq kimi birləşməyə çağırırdı. Bu qüvvələrin parçalanmasını müharibədən məğlubiyyət kimi dəyərləndirirdi. İran çoxmillətli bir ölkədir.

Belə bir şəraitdə düşmən qüvvələri fitnəkarlıq edir, millətarası münasibətləri qızıqdırırlar. İnqilabdan sonrakı dövrdə ixtilaf zəminəsi olan istənilən bir sahədə fəaliyyət var idi. İmam öz təbliğatını millət arasında birliyə yönəltmişdi. Bütün xalqı islamiyyətdə birləşdirməyə çalışırdı.

İmam inqilabın qələbəindən sonra dövlətlə millət arasında vəhdət mövzusunu nəzarətdə saxlayırdı. Ayrı-ayrı dövlət qurumları arasında rabitələrin möhkəmliyi, ölkə ərazisində ayrı-ayrı tayfların münasibətlərinin tənzimlənməsi imamın nəzarəti altında idi.

İmamın ən böyük arzularından biri dünya müsəlmanları, əzilmiş xalqların vəhdətinə nail olmaq idi. İmam inqilabdan sonra da bu mövzu üzərində ciddiyyətlə dayanmışdı.

İmamın əksər bəyanat və məktublarında millət və ümmətə ünvanlanmış bir çağırış var. Bu çağırış İsrail əleyhinə, qəsbkar rejim əleyhinə, məzlum Fələstin xalqının azadlığı yolunda birləşməkdən ibarət idi.

Maraqlıdır ki, imam təkcə İslam Respublikası qurulandan sonra İsrailə qarşı çıxmayıb.

Şəmsi 1342-c ildə, yəni inqilabdan 15 il öncə imam qəsbkar rejimin

dünya üçün, müsəlmanlar üçün təhlükəsindən danışdı. Bir zaman şah rejimi dövründə sionizmin muzdurları İranda iş başında idi. Şahın SAVAK adlanan kəşfiyyat, casusluq şəbəkəsi sionist mütəxəssislərin təlimatı ilə işləyirdilər.

İran dövlətçiliyində sionistlərin nüfuzu böyük idi. İmam İraqda sürgündə olduğu zaman böyük şücaətlə İsrailə qarşı çıxışlar edirdi. "Mənim məqsədim Quran və ruhaniyyətdir...

Biz sonistlərlə mübarizədə təhqir olunmalı, həbsə düşməli, edam edilməli, düşmənlərə etiraz yolunda qurban getməliyik. Mən bir məsuliyyət hiss edərək dünya müsəlmanlarına Quran və İslamın təhlükəyə düşməsi ilə bağlı xəbərdarlıq edirəm. Müsəlmanların müstəqilliyi, iqtisadiyyatı təhlükə altındadır."

İmam sionist cinayətkarlara qarşı çıxdığı üçün həbsə alınır, sürgünə göndərilir, amma mövqeyini dəyişmir. O başqa bir məqamda buyurur: "Mən iyirmi ilə yaxındır ki, beynəlxalq sionizmin təhlükələrindən danışram.

Onların bu gün də dünyanın azad inqilabları, İran İslam İnqilabına qarşı təhlükəsini keçmişdəkindən az görmürəm. Bu qan içən zəlillər müxtəlif üsullarla dünyanın əzilən xalqlarının qiyamına qarşı dayanıblar.

Dünyanın azad xalqları bu təhlükəli fitnəkarlıqlara qarşı şücaətlə etiraz bildirməlidirlər."

Digər tərəfdən imam mübarək ramazan ayının son cümə gününü Qüds günü elan edərək, bütün dünya müsəlmanlarını Fələstin xalqı ilə həmrəyliyə çağırır.

İslam ümməti arasında mümkün vəhdəti üç qismə ayırmaq olar.

Bunlardan biri mütləq vəhdətdir. Mütləq vəhdət dedikdə bütün əqidələrdə birlik, vahid baxış nəzərdə tutulur. Belə bir vəhdət istəyi mövcud vəziyyəti nəzərə aldıqda qeyri-mümkün görünür.

Ayrı-ayrı məzhəblər arasında vahid əqidənin qəbul etdirilməsi inandırıcı deyil. Xüsusi ilə, xüsusi zövqə malik olan mütəfəkkirlər arasındakı baxış fərqlərini aradan qaldırmaq demək olar ki, mümkünsüz bir işdir.

Vəhdətin başqa bir şəkli İslam ümməti üçün böyük zərbə olacaq təhlükələri aradan qaldırmaq üçün müştərək nöqtələrdə ittifaqa gəlməkdən ibarətdir. Buna vəhdəti-məsləhəti deyirlər. Bəzən İslam cəmiyyətləri üçün ixtilaf təhlükələri yaranır. Bu təhlükələr o qədər güclü

ola bilər ki, ümmətə böyük zərbə vursun.

Bu zaman məzhəblər və firqələr ixtilaf yaradan məsələlərə göz yummaqla ümmətin məsləhətinə xatir əl-ələ verir, sülhə gəlirlər. Əslinə qalsa bu gün İslam məzhəbləri arasında olan fikir ayrılıqlarını ümmətin məsləhətinə xatir nəzərə almamaq mümkünsüzdür. Məzhəblər arasında elə fikir ayrılıqları var ki, bunlar sırf məzhəb etiqadları ilə bağlıdır və onları aradan qaldırmaq istəyi yersizdir.

Vəhdətin üçüncü növü şəxsi baxış və əqidələri kənara qoymaqla, müştərək nöqtələrdə birləşmək, məhz bu nöqtələr üzrə birlikdə hərəkət etməkdir. Buna vəhdəti-məqul deyirlər. Bu vəhdətə çatmaq üçün mütəfəkkirlərin, böyük dini şəxsiyyətlərin təlaş göstərməsi zəruridir. Bu vəhdətə çatmaq üçün təəssübü kənara qoymaq, İslam ümmətinin ümumi faydaları istiqamətində hərəkət etmək lazımdır.

Necə ki, belə bir vəhdət sayəsində Məhəmməd ibn Tarxan Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd, Əbu Reyhan Biruni, Həsən ibn Heysəm, Məhəmməd ibn Zəkəriyyə, Cəlaləddin Məhəmməd Mövləvi, Mir-Damad, Sədrül-Mütəəllihin və başqa bu kimi mütəfəkkirlər tərbiyə olundu. Bu insanlar ayrı-ayrı məzhəblərə mənsub olsalar da bütün ümmət və bəşəriyyətin faydalanacağı fəaliyyətlər ortaya qoydular.

Yada salmalıyıq ki, İslam ümməti təkcə şiə və sünnülərdən ibarət deyil. Bu böyük dində onlarla məzhəb var. Digər tərəfdən, İslam tarixinə baxsaq bu vaxta qədər heç bir mütəfəkkir digər mütəfəkkiri təkfir etməyib.

Qeyd edək ki, bəziləri də vəhdətin ideoloji bir hadisə olduğunu düşünürlər. Vəhdəti ideoloji vəhdət, strateji vəhdət, taktiki vəhdətə bölürlər. İdeoloji vəhdət deyəndə bütün əqidələrin vahid baxışı nəzərdə tutulur.

Belə vəhdət adətən marksist məktəbinə bənzər ictimai məktəblərdə özünü göstərir. Kommunist rejimi belə bir vəhdətin üzərində işləyirdi. Strateji vəhdət əqidə üzərində vəhdət deyil. Bu vəhdət əsasən hərəkət üsuluna aiddir.

Taktiki vəhdət isə ayrı-ayrı problemlərin həllində eyni şəkildə hərəkət etməkdir. Müştərək düşməni olan insanlar nə qədər ki, o düşməni məhv etməyib bu sayacağı vəhdətdən bəhrələnilər.

Bəs İmam Xomeyninin (r) nəzərdə tutduğu vəhdət hansı vəhdət idi? Onu yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz hansı vəhdətə aid etmək olar? İmamın sözlərindən aydın olur ki, imam siyasi baxışlarda, ideoloji yanaşmalarda vəhdəti nəzərdə tutub.

İmamın vəhdətlə bağlı düşüncələrinə sadəcə söz kimi baxmaq olmaz.

İmam vəhdətə İslam ümmətinin həyatverici amili kimi baxırdı.

İnqilabdan əvvəl və inqilabdan sonra bu prinsip üzərində dayanır, ümmətin birliyinə çalışırdı.

Əgər ölkə daxilində siyasi partiyaların birliyini istəyirdisə, ölkə xaricində İslam ölkələrinin birliyi üçün çalışırdı. Məlum məsələdir ki, istər ölkə daxilində, istər ölkə xaricində ayrı-ayrı qüvvələrin müştərək məqsədləri var.

Ortaya qoyulan ciddi suallardan biri bu idi ki, əgər İslam ümməti birləşməsə İsrailə mübarizə aparmaq mümkündürmü? Təkcə bu sualın cavabı sübuta yetirir ki, ayrı-ayrı müsəlman dövlətlər və millətlər əl-ələ vermədən müştərək düşməni zərərsizləşdirə bilməz.²

İslamda vəhdətin əhəmiyyəti

İslam təlimlərində vəhdət və birlik ideyası onun əsasını təşkil edən yalnız “tövhid” prinsipindən qaynaqlanmır. Bunu biz bütün peyğəmbərlərin və səmavi kitabların çağırışında müşahidə edə bilərik. Məsələn, İslamın qanun və hökmlərindəki obyektivlik və onun müraciətlərindəki qeyd-şərtsiz insan obrazı tamamilə bəhsimizə aydınlıq gətirir. Hətta ibadətlərdəki formulu araşdıranda görürük ki, onlar yalnız insanı oyadır, təfəkkürə çağırır. Onun inzibat və tərbiyəsində, sadəliyə sövqü və nəfsi istəklərini cilovlamasında mühüm rol oynayır. Demək, İslamın ibadətlər bölümü də vahid məqsədə qulluq edir və onların bir dildə (ərəbcə) yerinə yetirilməsi də vəhdət və birliyin nişanəsidir. (Ərəb dilinin vəhy üçün seçilməsi onun inkişafı, potensiallığı və s. səbəbləri ola bilər.)

İslamda birliyi nümayiş etdirən nümunələr çoxdur. Bunu biz camaatla birgə yerinə yetirilən ibadətlərdə, o cümlədən, onun ən ali formasını

² - Vilayet.nur-az.com

“həcc” mövsümü zamanı müşahidə edə bilərik. Cismən və ruhən bir-birindən minlərlə fərsəx fasiləsi olan müxtəlif millətlərin nümayəndələri bir məkana yığılıb, düşüncə və şüarlarında vəhdət təşkil edirlər.

Yaradılış aləminə hakim kəsilən yeganə nizamın simasında cəlvələnən bu izdihamın xüsusi şövkət və əzəməti vardır. Həqiqətdə, İslam ruhən varlıq və yaradılış aləmi ilə həmahəngdir. Əgər fərz olaraq bir anlıq səmədan camaat namazlarının sıralarına nəzər salınsa, onların bir-birini əhatə edən dairələrini bir mərkəzə yönəlmiş surətdə, kamil vəhdətin nişanəsi kimi müşahidə edəcəyik. Hətta İslam bir sıra ölçüləri belə mümkün qədər – hər hansı tayfa və irqə mənsub olmayan təbii parametrlərdən almış, “addım”, “qarış”, “ovucun içi” kimi hamının qavradığı terminlərlə üstünlük verilmişdir.

Amma mövzu ilə bağlı əsas məsələ cəmiyyətdə əxlaqın inkişafı, əxlaqi normalara riayətdir və onsuz heç bir cəmiyyət rahatlıq üzü görə bilməz. Bütün dünyanı əhatə edən böyükmiqyaslı icmanın təşkili üçün fikri-ideoloji inkişaf zəruri olduğu kimi, əxlaqi inkişafa da ehtiyac var. Əxlaqi inkişafsız heç kəs digərinin bütün fikir və rəftarları ilə həmişə razılaşa və çox vaxt qarşıya çıxan müxtəlif fikir ayrılıqlarını layiqincə həll edə bilməz. Bu qismin əhəmiyyəti peyğəmbərlərin təlimlərinə ehtiyacı bir daha artırır.

İslam insanda ictimai əxlaqın formalaşması, kütləvi həyata hazırlığı üçün əsaslı təlim və proqramlar nəzərdə tutur ki, aşağıda onların bir hissəsini qeyd edəcəyik. Məsələn, "لَوْ عَلِمَ النَّاسُ كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ هَذَا الْخَلْقَ لَمْ يَلُمُ أَحَدٌ" (Əgər insanlar Allahın bu məxluqu necə yaratdığını bilsəydilər, heç kim digərini pisləməzdi!) və "الْإِنْسَانُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ" (İnsanlar qızıl-gümüş mədənləri kimidir!) – məşhur hədisləri xilqətdə olan fərqlərə, onların cismani və ruhi müxtəlifliklərinə toxunur. (Birinci hədisin mənbəsi: “Biharul-ənvar”, c.70, səh.143, hədis: 7. İkinci hədisin mənbəsi: “Kafi” c.8, səh.177.)

İnsanların ruhi-psixoloji, milli-irqi və dünyagörüşlərindəki hədsiz fərqlər düzgün qavranıldıqda, onların rəftarlarındakı bir çox zahiri problemlər, ictimai təzadlar aradan qalxacaqdır. Məsələn, çox vaxt valideynlər uşağın (bir qabı sındırması, yaxud geyimlərini çirkləndirməsi kimi) təbii

işinə görə bərk narahat olur, bəzən onu ağır cəzalarla tənbeh edərək, hətta döyürlər. Halbuki belə işlərə görə, nə əsəbiləşmək, nə də uşağı danlayıb-döymək lazımdır.

Adətən, uşaqların qabların əhəmiyyəti, onların yerə düşdükdə sınıb-sınmama ehtimalı haqda kifayət qədər məlumatı olmur, yaxud bütün bunları bildiyi təqdirdə, onlarda tam psixoloji hazırlıq hələ yaranmayıb, yaxud da acizlikləri ucbatından baş verir.

Əgər biz özümüz də hal-hazırda onları qoruyub-saxlayırıqsa, uşaqlıq çağlarımızdakı sınaq və təcrübələrimiz sayəsindədir. Çünki uşaqlıq çağları başdan-başa sınaq və insanın ətraf mühitlə tanışlığı üçün ən gözəl dövrüdür. Belə ki, əgər özümüzü uşağın yerinə qoysaq, onun bizim nəzərimizə böyük günah və xəta görünən işləri nə günahdır, nə də xəta! Bu təcrübəni böyüklər üzərində də apara bilərik. Məsələn, çox vaxt dostlar bir sıra bəyənilməz adətlərinə görə dostluqlarını qırmağa məcbur olurlar. Lakin onların hər biri digərinin əhval-ruhiyyəsindən, yaşadığı və tərbiyə gördüyü mühitdən xəbərdar olsaydı, ondakı nöqsanları təbii qarşılayardı. Yaxud qonşunun ucadan danışığı bizi narahat edir və onun səviyyəsi, hansı mühitdə böyüyüb yaşa dolması və tərbiyəsini nəzərə aldıqda, elə də müqəssir görünməyəcək. Yəni xəta və səhvlərini həddən artıq böyütməyəcəyik. Amma burada səhvə yol verilməsin. Biz bununla (“cəbrilər” kimi) hər kəsin əməllərində xətasız olduğunu demək və hər şeyi qeyri-ixtiyari və xarici amillərin üstünə atmaq və ya tərbiyənin zəruriliyini inkar etmək istəmirik. Bu o demək deyil ki, insanlar özbaşına olub, istədikləri kimi rəftar edə bilərlər. Əksinə, insan belə halları nəzərə almaqla yaranan ixtilaf və etirazların həlli üçün hazırlıq tapır, ətrafında baş verənləri asanlıqla qarşılayır. Təəssüf ki, insanlar kiçik fikirayrılığı nəticəsində bəzən bir-birindən küsür, çox sadə anlaşılmazlıqları həll edə bilmirlər.³

³ - “Əxlaq syəsində sağlam həyat”, Ayətullah Məkarim Şirazi, səh.134-137.

Güzəştə getmək

Gündəlik qarşılaşdığımız hadisələr içrə səhv və xətdən insan haqlarının pozulması halları daha çox təsadüf olunur. Əgər hər kəs “intiqam” almaq fikrinə düşsəydi, ictimai durumu saxlamaq qeyri-mümkün olardı. Çünki insanın istənilən vaxt intiqam hissini idarə edib, normal saxlaması çətin məsələdir və adətən, getdikcə şiddətli forma alır. Hətta onun idarə olunub normal vəziyyətdə saxlandığı təqdirdə belə, yenə cani ilə cinayətə məruz qalanın ilk əvvəl baş verən cinayət hadisəsinə baxışı eyni cür olmur. Məsələn, qarşı tərəf hətta insafla intiqam almağa çalışsa belə, yenə onun baxışında ədalət bərpa olunmamış görünür və buna görə də onu yeni bir qisasa sövq etdikcə, ixtilaf və çəkişmələr də uzanır. Keçmişdə və indinin özündə davam edən əksər qəbilə-tayfa ixtilaflarının səbəbi məhz həmin məsələdir. Yəni hər kəs başqasının cinayətini ağır cinayətlə cavablandırdıqca, dava-dalaşlar da sona çatmır. Burada fitnə odunu söndürə bilən yeganə amil güzəşt, əfv və hər hansı qarşıdurmadan çəkinməkdir.

Qeyd edək ki, əfv və güzəşt ixtilaf və ədavətə son qoymaqla bərabər, şəxsin özünə insani-əxlaqi bir keyfiyyət kimi faydalı olub, gələcəkdə onu məruz qala biləcəyi bir çox zərər və zədələrdən uzaqlaşdırır, rahat edir. Əgər düzgün araşdırsaq, görəcəyik ki, qisas və intiqamın insana müvəqqəti təskinlik və xəyali qürurdan başqa heç bir müsbət təsiri yoxdur. İnsan həmişə qarşı tərəfin qisasının intizarını çəkdiyi halda, “güzəşt”in bəxş etdiyi rahatlıq qat-qat çox, ruhi və ictimai təsiri olduqca əhəmiyyətlidir.

İslam mənbələrində bu məsələ çox zərif ibarələrlə ən mühüm dini vəzifə kimi tanıtılır. Aşağıdakı nümunələr bu müddəaya şahiddir:

1. “Nur” surəsinin 22-ci ayəsində buyrulur:

{وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ}

“Onları əfv edib, göz yumsunlar. Məgər siz Allahdan bağışlamağınızı istəmirsinizmi?”

Bu ayədən məlum olur ki, heç kəs təqsirsiz deyil. Əgər Allahdan günahlarınızın bağışlamasını istəyirsinizsə, din qardaşlarınızla yaranan

ixtilaf və çəkişmələrdə haqqınızdan keçib güzəştə gedin. Diqqəti cəlb edən budur ki, ayədə qeyd olunan “əfv” və “səfh” (göz yummaq) sözləri lüğəvi baxımdan fərqlənir. “Səfh”, “əfv”dən daha dərin mənə kəsb edir, yəni məzəmmət və qınaqsız güzəştə deyilir. (Rəğib İsfahaninin “Müfrədat” kitabı.)

Amma qisası sinəsində boğub, lakin dili, yaxud küsülü qalması ilə qarşı tərəfin təqsirini daim xatırladan kəs həqiqətdə onu bağışlamamışdır. Əslində, həqiqi əfv və güzəşt hadisəni tamamilə unutmaq, öz dilimizlə desək, ona göz yummaqdır.

2. “Bəqərə” surəsinin 219-cu ayəsində buyurlur:

{وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ}

“(Ya Peyğəmbər!) Səndən infaq barəsində soruşanlara de: “Əfv (etsinlər)!”

Təfsir alimləri arasında məşhur nəzərə görə, qeyd olunan “əfv” sözündə məqsəd ailənin ehtiyacından əlavə, illik gəlirdən artıq qalan malın zahirən Allah yolunda xərclənməsi olsa da (lüğəvi kökünə əsasən), heç də demək olmaz ki, onun digər işlək mənası (güzəşt) nəzərə alınmamışdır. Maddi infaq barədə verilən sualın cavabının əxlaqi infaqa – əfv və güzəştə yönəldilməsi diqqəti cəlb edən zərif məsələdir. Odur ki, infaq yalnız mal-dövlət və əmlakla bitmir və bəlkə də bu qədər sorğu-suala ehtiyac yoxdur. Əksinə, insanın başqası ilə əlaqədar öz hüquqlarından keçməsi və güzəşti daha mühüm məsələdir. Doğrusu, bu güzəşt çoxlarının qisas ruhiyyəsi ilə zidd olduğundan, onunla razılaşmaq daha çətin olur. Amma ictimai nizam-intizamın, ədalətin bərqərarı baxımından isə onun təsiri olduqca çoxdur.⁴

PİSLİYİ YAXŞILIQLA ÖDƏMƏK

İslam mənbələrində – Qurani-Kərim və hədislərdə əfv və güzəştin ən yüksək həddi olan “pisliyi yaxşıliqla cavablandırmaq” məsələsi diqqəti cəlb edir. Şübhəsiz, bu, insanlığın ən uca zirvəsi olub, əxlaqi inkişafsız mümkün deyildir. Eləcə də, ədavət və kin-küdurətlə dolu qəlbləri

⁴ - Əxlaq syəsində sağlam həyat”, Ayətullah Məkarim Şirazi, səh.137-141

yumşaltmaqda təsiri misilsizdir və həddi aşanlara, günahkarlara verilə bilən ən yaxşı “dərs”, bəzən də ən tutarlı cəza, həm də onları cilovlayan amildir. Bütün bu – ədavət, düşmənçilik və kin-küdurətlərə son qoymaq kimi təsirli xassələrinə görə, İslam onu əlverişli metod sanır. Məsələn, Qurani-Kərimdə buyurulur:

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا { وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ }

“Sən pisliyi yaxşılıqla dəf et! Belə olduqda, aranızda düşmənçilik olan şəxsi, sanki, səmimi dost görərsən. Buna (bu məqama) yalnız səbir edənlər yiyələnər və yalnız böyük bəhrə (iman və təqva) sahibləri nail olarlar!” (“Fussilət” surəsi, ayə 34-35.)

Birinci ayədə pisliyi yaxşılıqla ödəməyin qəribə təsirindən, onun sayəsində düşmənin səmimi və yaxın dost çevrilməsindən, sonrakı ayədə isə bu dərəcəyə yalnız iman, təqva, əxlaq və fəzilət sahibləri, nəfsani istəklər müqabilində səbir edib dözlərin nail ola bilməsindən söz açılır ki, bunların hər ikisi inkaredilməz bir həqiqətdir. Pisliyi yaxşılıqla ödəməyin qəribə təsiri haqda bunu demək olar ki, adətən, həddi aşanlar qarşı tərəfin nahiyyəsindən qisas intizarını çəkir və çox güman ki, vicdanında bunu özünə layiq bilirlər. Lakin onların (qarşı tərəfdən gözlənilən) cəza intizarına əks olaraq pisliyi yaxşılıqla verildikdə, yatmış vicdanları oyanır, daxillərində dərin iz buraxır. Belə hallarda onlar qarşı tərəfi günahsız, özlərini isə günahkar hesab edərək, tutduqları işdən bərk peşman olurlar. Bəzən bu təzyiq o qədər şiddətli olur ki, kimsə ona davam gətirib, ədavət hissindən dönməyə bilmir. Buna görə də, bəzən insanın düşməni belə tutduğu yolu dəyişir, təsirlənir.

Peyğəmbəri-Əkrəm (s) və məsum imamlardan nəql olunan dərin ifadələrdə bu səciyyə ən yüksək insani sifət kimi göstərilir.

1. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) buyurur:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ خَلَائِقِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؟ الْعَفْوُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَ تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ، وَالْإِحْسَانُ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ، وَإِعْطَاءُ مَنْ حَرَمَكَ

“Sizə dünya və axirətin xeyrindən xəbər verimmi? – Sənə zülm edəni bağışla, səninlə əlaqəni qıranla əlaqəni kəsmə, sənə pislik edənə yaxşılıq et və səni məhrum edənə də bəxşiş et!” (“Biharul-ənvar”, 71-ci cild, səh.399.)

Peyğəmbəri-Əkrəmin (s) müsəlmanlara buyurduğu bu hədisə əsasən, dünya və axirəti təmin edən ən yaxşı əxlaq güzəşt və pisliyə qarşı yaxşılıqdır. Hədisdə qeyd olunan dörd buyruqdan üçü pisliyi yaxşılıqla ödəməyə, biri isə əfv və güzəştə aiddir.

2. İmam Baqirdən (ə) belə nəql olunur:

ثَلَاثٌ لَا يَزِيدُ اللَّهُ بِهِنَّ الْمَرْءَ الْمُسْلِمَ إِلَّا عِزًّا: الصَّفْحُ عَنْ ظُلْمِهِ، وَإِعْطَاءُ مَنْ حَرَمَهُ، وَالصَّلَةُ لِمَنْ قَطَعَهُ

“Üç şey müsəlmana yalnız izzət və başıucalıq gətirər: Ona zülm edəni bağışlamaq, onu məhrum edəndən bəxşışı əsirgəməmək və onunla əlaqəsini qıranla əlaqə yaratmaqdır.” (“Biharul-ənvar”, 71-ci cild, səh.403.)

Bu hədisdə də üç şey bəndənin izzətini artıranların sırasında göstərilir və onun ikisi pisliyə yaxşılıqla cavab verməyə, biri isə əfv və güzəştə aiddir.

Əlbəttə, bu nöqtəni də unutmaq olmaz ki, zülmkar düşmənin müqabilində əfv və güzəştin mənası yoxdur. Burada təslim olmaq gücsüzlük, şəxsiyyətsizlik, zillət və bədbəxtlik, güzəşt isə başıucalıq və şəxsiyyət nişanəsidir. Əfv və güzəşt ictimai-hüquqi məsələlərə deyil, fərdin şəxsi mülkiyyət və hüduqlarına aiddir. Amma şəxsi məsələ və fərdi hüquqlarda güzəşt qarşı tərəfin cürətini artırarsa, belə hallarda güzəştə yer yoxdur. (“Əxlaq syəsində sağlam həyat”, Ayətullah Məkarim Şirazi, səh.141-144.)

SƏRTLİYİ TƏRK ETMƏK

İctimai aləmdə, xüsusilə, beynəlxalq problemlərin həllində sərtliyə əl atmağın ağır zərərləri, belə çəkişmələrin təhlükəli və acı nəticələri hamıya məlum məsələdir. Bunlar ürəklərdə ədavət və kin-küdurət hissini oyadır, intiqam atəşini şölələndirir. Sərtlik nəinki böhran və çətinlikləri

azaltmır, əksinə, çox vaxt onları şiddətləndirir, artırır və bir çox gərginliklər elə oradan qaynaqlanır. Onun xeyrindən çox zərəri vardır və belələri ona görə həmişə ağır cərimələr ödəməli olurlar. Lakin bu əməlin bütün nöqsanları, təhlükələri və acınacaqlı aqibətini anladığımız halda çoxlarımız hər hansı çətinliyi aradan qaldırmaq üçün onu ilkin yol görürük. Deməliyik ki, sülhməramlı yollardan istifadə və sərtlikdən uzaqlaşma şüurun, sərtlik isə hiss və həyəcanın əlamətlərindəndir. Bunu da bilir ki, şüurun inkişafı insani təkamülün son mərhələsi, hiss və həyəcanın dövrü isə ondan çox geridir. Həqiqətdə insanların əksəriyyəti hiss və duyğular içində yaşayır və həmişə onun təsirinə məruz qalırlar. Uşaqlıq çağları duyğuların inkişaf dövrü olsa da, mövcud insanın üzərində aparılan sosioloji araşdırmalar göstərir ki, onların çoxu psixoloji baxımdan uşaqlıq dövrünü ötür keçə bilmir və çox vaxt böyüklərin sərtlik, zor və həddiaşma halları həmin çatışmazlığın əlamətləridir. İlk baxışda çoxları belə halları təbii, məqsədəuyğun saysa da, problemlərin həlli baxımından onların dəyər və yeri tam arxa plana düşür və insanın üzünə hər bir ağıllı məsləhət və üsulun bağlandığı təqdirdə, həmin reaksiyalara icazə verilir. Bildirməliyik ki, yenilməz şəxs, yaxud yenilməz xalq isə ictimai problemlərini aradan qaldırmaq üçün hər yerdə sərtliyə zərurət görmür. Onların çoxunu sülh yolu, məsləhət və götür-qoyla həll etmək mümkündür.

İslam bu məsələyə yüksək əhəmiyyət verərək bəşərin həyatında sülh, dostluq və mehribanlığın rolu barədə faydalı təkliflər irəli sürür, ardıcılığını da həmin ideya uğrunda yaşamağa çağırır. Hədislərdə sülh və dostluğa dair tövsiyələr ayrıca bir fəslə təşkil edir və bu məsələ ilə bağlı İslamın nəzərini bilmək üçün bir neçə hədisi qeyd edirik:

1. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) buyurur:

إِنَّ فِي الرَّفْقِ الزِّيَادَةَ وَالْبَرَكَاتِ وَمَنْ يُحْرَمُ الرَّفْقَ يُحْرَمُ الْخَيْرَ

“Dostluq və mehribanlıqda vüsət və bərəkət vardır. Ondən məhrum olan isə xeyirdən məhrumdur.” (“Biharul-ənvar”, 75-ci cild, səh.60.)

Bu hədisdə açıq-aydın deyilir ki, xeyir-bərəkət dostluq və mehribanlıqdadır və onsuz xeyir-bərəkət də çəkilir.

2. Peyğəmbəri-Əkrəm (s) buyurur:

مَا اصْطَحَبَ اثْنَانِ إِلَّا كَانَ أَحْظَمُهُمَا أَجْرًا وَأَحَبُّهُمَا إِلَى اللَّهِ أَرْفَقَهُمَا بِصَاحِبِهِ

“İki dostdan hansı biri digərinə qarşı daha çox mehriban olsa, savabı daha çox və Allah yanında daha sevimlidir.” (“Biharul-ənvar”, c.76, səh.268.)

Bu hədisə görə də həyatda dostluq və mehribanlıqı artıq olanlar Allah yanında böyük savab və məhəbbətlə müjdələnilər.

3. İmam Baqir (ə) buyurur:

مَنْ قُسِمَ لَهُ الرِّفْقُ قُسِمَ لَهُ الْإِيمَانُ

“Hər kəsə dostluq nəsim olsa, iman da nəsim olar!” (“Kafi”, c.2, səh.118.)

Mərhum Feyz Kaşani “Vafi” kitabında dostluq və mehribanlığın imanla əlaqəsini belə izah edir: “Adətən, sərtlik insandan ixtiyarı alır və əsəb sistemini pozur. O zaman şəxs hər bir xəta və küfrə də yol verə bilər.” Bu əlaqəni başqa cür də izah edə bilərik. O da budur ki, adətən, sərtlik insanı Allahın məxluquna, sonra da Xaliqə qarşı bədbin edir və bunların heç biri kamil imanla uyğun gəlmir. Başqa sözlə, həmişə sərt və qəzəbli adamların dostu az olur və bununla da, onlar yavaş-yavaş cəmiyyətdən uzaq düşürlər. Cəmiyyətdən ayrılmağın özü məxluq və Xaliqə qarşı bədbinlik nişanəsidir.

4. İmam Baqir (ə) Peyğəmbəri-Əkrəmdən (s) belə nəql edir:

إِنَّ الرِّفْقَ لَمْ يُضَعْ عَلَى شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَ لَا تُزْعَ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانُهُ

“Dostluq və mehribanlıq hər nəyə qoşulsa, onu zinetləndirər və hər nədən ayrılrsa, o şey gözdən düşər.” (“Kafi”, c.2, səh.119, hədis 6.)

Bu hikmətli hədisə əsasən, sülh və dostluq hər şeyə gözəllik bəxş edir, sərtlik isə hər şeyi, hər işi və hər kəsi pis və çirkin göstərir.

Burada mühüm məsələ odur ki, çox vaxt İslam düşmənləri ona sərt don geyindirməyə, onda baş verən müharibələri bəhanə edərək, hər yerdə onu gözdən salmağa çalışırlar. Halbuki Peyğəmbərin (s) tək cə həmin

müharibələrdəki onun qanına susayan, dəvəti müqabilində təhlükə yaradan düşmənləri, eləcə də əsirlər, məğlubiyyətə uğrayan qövmlər və müharibə meydanlarında yaralılarla rəftar və davranışı ilə tanış olduqda, İslamın sülh və dostluq münasibətlərindəki parlaq səhifələrinin şahidi olacaq, onun zor və sərtliyə qarşı qəti mövqeyi aydınlaşacaqdır. Bundan da mühüm məsələ odur ki, bəzən ruhaniləri orta əsrin qəddar xristian keşişlərinə bənzətməklə, yaxud ictimai dünyagörüşü aşağı olan bir sıra din xadimlərinin yönsüz fikir və rəftarlarını əldə dəstək etməklə həmin şübhələri daha da qabartmaq istəyənlər az deyildir. Demək, biz müsəlmanlar da sərtliyin tərkinə dair İslamın yetərli göstərişlərinə itaət etməli, cəmiyyət arasında davranışlarımıza diqqət yetirərək, İslamın sülh və dostluğa dair həqiqi simasını nümayiş etdirməli və müxalif qüvvələrin zəhərli təbliğatlarını öz əməllərimizlə beyinlərdən silməliyik. İslam müharibələrinə gəldikdə isə, onların müdafiə və yaxud azadlıq uğrunda sərbətlərini aydınlaşdırmaqla şübhələri aradan qaldırmaq çətin deyildir.

Amma sülh, dostluq, mehribanlıq və ya sərt davranışa əl atmamaq dedikdə, zülmkarların, zor tətbiq edənlərin, inadkar düşmənlərin və istismarçıların müqabilində təslim olmaq nəzərdə tutulmur. Bu məsələ Qurani-Kərimin “Fəth” surəsinin 29-cu ayəsində belə açıqlanır:

{أَشِدَّاءَ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءَ بَيْنَهُمْ}

“Onunla birlikdə onlar kafirlərə qarşı sərt, bir-birinə (öz aralarında) isə mehribandırlar.”

Beləliklə, müsəlmanlar inadkar və rəhmsiz düşmənləri müqabilində mütləq sərt mövqe seçməli, dostlarına qarşı isə mərhəmətli olmalı və qələbə çaldıqları düşmənləri ilə də onlar tərəfindən yeni hücum ehtimalı verilməyənə qədər mehriban davranmalıdırlar.⁵

Xülasə:

Ayətullah Məkarim Şirazinin görüşündə İslam alimlərinin konvergensiyasını gücləndirən amillər
İslam təriqətləri arasındakı ixtilafları böyütməklə, onlar arasında

⁵ - “Əxlaq sayəsində sağlam həyat”, Ayətullah Məkarim Şirazi, səh. 144-148.

qarşıdurma, düşmənçilik və müharibə alovunu alışdırmağa çalışan “əllər” var... Müsəlmanlar, düşmənlərin buna nail olmalarına imkan verməməlidir.

İslam təriqət və məzhəblərinin alimləri arasında qarşılıqlı münasibət zərurəti İslam ümmətinin vəhdət qazanmasında çox mühüm və inkaredilməz məsələlərdəndir. Bu məqama diqqət etmək lazımdır ki, söhbət fiqhi nəzərlərin ixtilaf amillərindən və müxtəlifliyi ilə birgə malik olduğu sahədən, yəni İslamın kamil fiqh və şəriətinin yalnız “məhdud sahə”sindən gedir və əksər fiqhi məsələlərdə İslam məzhəbləri yekdil fikrə malikdirlər. Bütün fiqhi babların külliyyatı; namaz, oruc, xüms, zəkat, həcc, cihad, ticarət və müamilə növləri, ictimai və ailə müqavilələri kimi, həmçinin bir çox əsas element, əhkam və şərtlərinin hər biri; namazın rüknləri, təkbir, niyyət, qiraət, ruku, səcdələr, təşəhhüd, salam kimi və şərtləri; təharət, qiblə və s. kimi, eləcə də birbaşa Quran ayələri, yaxud Peyğəmbərin (s) mütəvatir hədislərinin bəyan etdiyi bütün hökmlər və İslam fiqhinin sair vacibləri birlikdə İslam fiqhinin müştərəkliyidir; İslam məzhəblərinin bütün fəqihləri onlarda yekdil nəzərə sahibdirlər (1).

Odur ki, İslam alimlərinin bir-biriləri arasında vəhdət və konvergenziyanı gücləndirmək sahəsində bütün lazımi potensiallardan faydalanmaları vacibdir. Təkfirçi cərəyanlara qarşı müsəlman alimlərinin birliyi məqsədilə, keçən il Ayətullah Məkarim Şirazinin rəhbərliyi altında “İslam alimlərinin görüşlərində ekstremist və təkfirçi cərəyanlar” adlı dünya konqresinin təşkili önəmli bir addım idi ki, öz növbəsində İslam ümmətinin vəhdətini güclənməsinə səbəb oldu, habelə İslam məzhəblərinin alimləri arasında qarşılıqlı münasibətlərin mümkün qədər yüksəlməsinə zəmin yaratdı.

Vəhdət zərurətdir!

Müsəlmanlar arasında vəhdət İslamın mühüm mövzularındandır. İran İslam İnqilabının qələbəindən sonra müsəlmanların vəhdəti yolunda ciddi addımlar atıldı. Vəhdət strateji bir məsələ idi. İnqilabın ümumbəşəri mahiyyətinin təyinində vəhdət prinsipial mövzulardan idi. İmam Xomeyni (r) şah rejiminin süqutu və İslam Hökumətinin təsisindən sonra İslam briliyi bayrağı qaldıraraq ictimai sistemdə qlobal islahatlara başladı. İslam hərəkətinin ən səmərəli tövhələrindən biri vəhdət həftəsi oldu. Bu islahat təkcə İran yox, bütün İslam dünyası üçün həyati məsələ idi. Vəhdət həftəsi günlərini yaşayırıq və bu günləri əhəmiyyətli sayıb İslam birliyi üçün çalışmağımız zəruridir.

Vəhdət həftəsi İslam birliyi yolunda çalışanlar, o cümlədən imam Xomeyninin (r) əziz xatirəsinin yada salınması üçün mühüm fürsətdir. Bu günlər həm də İslam birliyi kimi müqəddəs hədəfin rıllaşmasında əhəmiyyət daşıyır. Bu kiçik məqalədə vəhdət həftəsinin mahiyyətini nəzərdən keçirəcək, bu birliyə mane olan amillərə nəzər salacağıq.

Şübhəsiz ki, kütləvi informasiya vasitələrinin vəhdət həftəsinin işıqlandırılmasında ağır məsuliyyəti var. Xüsusilə televiziya insanların vəhdət həftəsi ilə tanışlığında dəyərli işlər görə bilər.

Vəhdət həftəsinə əhəmiyyət vermək, onun cəmiyyətdə yaşanması və dünyaya yayılması yolunda təlaş göstərmək İslam hökumətinin prinsipial siyasətlərindəndir. Mətbuat da bu işdə öz missiyasını yerinə yetirməlidir. Vəhdət həftəsi İslam birliyinin iki əsas toplumu olan şiə və sünnə əhli arasında qardaşlığın təminatçısıdır. Şiə və sünnə əhli cəmiyyətlərində vəhdət düşüncəsinin köklü şəkildə yer alması üçün zəruri addımlar atılmalıdır. Vəhdət həftəsi sadə bir mövzu deyil və mütəxəssislər bu mövzunun cəmiyyətə transformasiyasında öz işini görməlidir.

Böyük Rəhbər Ayətullah Xamenei vəhdəti fəlsəfəsi ilə bağlı buyurur: “Bizim ideoloji, etiqadi, ictimai və elmi baxışlarımızın bünövrəsi olan tövhid vəhdətdədir. Şirk üzərində qurulmuş cəmiyyətdə insanlar arasında fərqlər yaranır. Tövhid cəmiyyətində yaranışın başlanğıcı, varlıq, dünyaya müdiriyyət bir Allahın ixtiyarındadır. Varlıq aləmində baş verən bütün hadisələr Onun iradəsindən asılıdır. Tövhid

cəmiyyətində insanlar təkbəktək Allaha bağlandığından onlar arasında rabitə mövcuddur. Onlar eyni bir mənbədən yardım alırlar. Vilayətin də mənası budur. Vilayət deyəndə sıx rabitə, qırılmaz bağlar nəzərdə tutulur. İslam cəmiyyətində vilayət mövcuddur. Yəni bu cəmiyyətin bütün üzvləri eyni bir mərkəzə bağlıdır...”

Əsl vəhdət dərin və büdrəmələrdən uzaq baxışa ehtiyaclıdır. Bunun üçün mərifət lazımdır. Şiə və sünnə əhli arasında vəhdət ruhiyyəsinin hakim olması üçün bu toplumlarda prinsipial islahatlar aparılmalıdır. Hər iki cəmiyyətdə vəhdətə mane olan amillər var və bu amillər arasında vəhəbi təfəkkürü əsas yer tutur.

Müsəlmanlar arasında vəhdət üçün ən məqbul amil bir Allah, bir Peyğəmbər və bir kitaba etiqaddır. Həzrət Peyğəmbərin (s) bütün bəşəriyyətin vicdanına ünvanlanmış mübarək kəlamı var. Bu kəlam bəşəriyyəti parçalayan, onlar arasında təfriqə salan millətçilik, tayfaçılıq qaranlıqlarını öz nurunda əridir. Kor olsun o gözlər ki, imanlı insanları qardaş simasında görmür! Sınsın o əllər ki, ümmət arasında təfriqə toxumu səpir. Müsəlmanlar yaddan çıxarmasın ki, onlar cəhalət və təfriqə qaranlığında azdıqları bir zaman Allah-Taala onlara peyğəmbər göndərib, aralarında mehribanlıq bağları yaratdı. Həzrət Peyğəmbər (s) “la ilahə illəllah” şüarı ətrafında bütün insanları birlik və qardaşlığa çağırırdı.

Vəhdət həftəsi İslam İnqilabının banisinin yadigarıdır. İmam Xomeyni (r) bütün müsəlmanların qardaşlıq şüarını vəhdət həftəsi ilə gündəmə gətirdi. Bilməliyik ki vəhdətə təmayül dərin baxışdan, ixtilafa rəğbət səthi düşüncədən yaranır. Vəhdət peyğəmbərlərin mirasıdır və cəhalət qaranlığı vəhdət nuru ilə işıqlanır. Vəhdət həftəsinin şüarı budur ki, biganələrin təfriqə planları al-üst edilsin. Müsəlmanlar Quran, sünnə, Peyğəmbər buyruqları sayəsində birliklərini hifz etməlidirlər. İnsan yalnız Allah və onun rəsuluna tabe olmaqla doğru yolu tuta bilər.

Quran buyruqlarını həyat şüarına çevirənlər üçün eniş-yoxuşlu yollarda qorxu yoxdur. İslam ümməti la ilahə illəllah şüarı altında dünya imperializminə, küfr dünyasına qalib gələ bilər. Əgər bu gün Fələstin və İraqda

qurbanlar veririksə bunun əsas səbəbi vəhdətin olmamasıdır. Görün Qəzzə zolağında nələr baş verir! Bu xalq İslam ümmətinin bir parçasıdır.

Əgər müsəlman dünyası məsuliyyət hissi ilə bu günahsız insanların müdafiəsinə qalxmasa ümmətin aqibəti daha acı olacaq.

Vəhdət həftəsi müsəlman dünyasının bayramıdır, həzrət Peyğəmbər, imam Cəfəri-Sadiq məktəbinin şad günüdür. Bu günlərdə məzhəblər arasında qardaşlığa yönəli proqramların icrası üçün münasib fürsət yaranır. Böyük Rəhbər Ayətullah Xamenei buyurur: “Bu tövhid prinsipi və Allahın birliyinə etiqad İslam cəmiyyətinin əksər fərdi və ictimai sahələrinə təsirliidir. Vəhdət sayəsində İslam cəmiyyətində həmahənglik yaranır...”

İslam dünyasının birliyi Əllamə İqbal Lahurinin əsas fəaliyyət istiqamətlərindən olub. Bu böyük mütəfəkkir və şairin nəzərinə, müsəlmanlar vahid ümmətdir və onları sərhədlərlə ayırmaq olmaz. Müştərək dəyərlər müsəlmanların iftixarıdır. İqbal Lahuri inanırdı ki, İslam dəyərlərini parçalmaq qeyri-mümkündür. Yəni müsəlman dünyası böyük bir ailədir, onların sevinci də, qəmi də müştərəkdir. Lahuri bu dəyərləri sübh şəbnəminə (şəhinə) bənzədərək deyirdi ki, Hicaz, Çin, İrandan olan bizlər bir sübh şəhini yaşayırıq.

İslam dünyasının problemlərinin həllində ən önəmli iş vahid İslam cəbhəsinin yaradılmasıdır. Böyük Rəhbər bu barədə buyurur: “Dünya müsəlmanları bir araya gəlməli, düşmənçilik etməməlidir. Mehvərimiz Allahın kitabı, Peyğəmbər sünnəsi, İslam şəriətidir. Müsəlmanlar öz həyatlarını İslam prinsipləri üzərində qurmalıdır ki, bütün sahələrdə uğur qazansınlar. Əgər müsəlmanlar tarix boyu bir olsaydılar, İslam və Quran göstərişlərinə əməl etsəydilər, düşmənin hiylələri puça çıxardı, imperializmin oxları daşa dəyərdi.”

Nəticə

Müsəlmanlar arasında vəhdətin bərpası üçün əsas işlərdən biri təfriqə yaradan ədəbiyyatın qarşısının alınmasıdır. Böyük Rəhbər buyurur: “Görüləsi işlərdən biri təfriqə yaradan kitabların qarşısını almaqdır. Həm şe, həm də sünnə əhli arasında bu iş görülməlidir. Arada düşmənçilik yaratmaq üçün kitablar yazılır, pullar xərclənir. Əgər bacarıqsa bunun

qarşısını almalıyıq. Dünyanın müxtəlif nöqtələrində mənə göndərilən kitablardan aydın olur ki, ümmət arasında kin-küdurət yaratmaq üçün çalışanlar var.”

İmam Xomeyni (r) daim ümmətin vəhdətini parçalayan amillərin üzə çıxarılması və bu amillərlə mübarizənin zəruriliyini yada salırdı. İmam (r) müsəlmanlar arasında ixtilafı onların əsas problemi kimi qeyd edirdi. İmam düşünürdü ki, bu ixtilafların daxili və xarici kökləri var.

Söhbətlərindən birində belə buyurmuşdu: “İslamı əsl yolundan döndərməklə, ümmət arasında təfriqə yaratmaqla ən böyük iqtidar amili olan din qardaşlığını, müsəlman birliyini səhnədən təcridən çıxardılar.”

Hazırkı şəraitdə İslam dünyasının əsas problemi məzhəblər arasında ixtilafdır. Böyük Rəhbər buyurur: “Doğrudan da, məzhəblər arasında ixtilafli durum təəssüf yaradır. Tarix boyu müsəlmanların istedadları təfriqələrə sərf olunub. Məzhəblər arasında qarşıdurmalar dünyanın super gücləri tərəfindən idarə olunur. Bəni-Abbas dövründən başlayaraq müxtəlif əqidə sahiblərini bir-biri ilə qarşı-qarşıya qoyublar. Əgər bu cəmiyyətlər sülh və həmkarlıq şəraitində yaşasaydılar heç bir problemləri olmazdı. Bu gün də müsəlmanları parçalamaq üçün ikiqat təlaş göstərilir. Müsəlmanların vəhdətə ehtiyacı artdıqca düşmən də öz söylərini artırır.

Şübhəsiz ki, müsəlmanların müvəffəqiyyəti onların ictimai birliyindən asılıdır. Əgər müsəlmanlar parçalansalar qeybi yardımlardan məhrum olacaqlar. Ümmət Quran və Peyğəmbər sünnəsi, Məsumların həyat yolunu əsas götürdükdə qeybi yardımlardan bəhrələnir. Cənab Rəhbər buyurur: “Əməli yaxınlaşma, yəni müsəlmanların həmkarlığı ortadakı fərqləri aradan qaldırır. Biz xüsusilə İslam İnqilabından sonra cəmiyyətimizdə şiə və sünnə əhli arasında qardaşlığa şahid olduq. Onlar elm, siyasət və digər sahələrdə elə həmkarlıq edirlər ki, sanki aralarında məzhəb fərqi yoxdur.”

Şəhid Seyid Məhəmmədbaquir Sədr müsəlman toplumuna ehtiram arxasında İslam dəyərlərinin dayandığını buyurur. Alimin nəzərincə, bəzi İslam hərəkətlərinin müvəffəqiyyətsizliyinin əsas səbəbi onların İslam düzgün tanımamasıdır. Şəhid Sədr düşünür ki, müsəlmanlar yalnız vəhdət sayəsində böyük uğurlara imza ata bilirlər. Müsəlman alimlər arasında rabitə, dini şəxsiyyətin dirçəldilməsi, müştərək düşmənin

tanınması, məzhəblər arasında qarşılıqlı hörmət, hissləri qızışdırmamaq, danışiq və yazıda nəzakət, beynəlxalq konfransların təşkili, milli təəssüblə mübarizə şəhid Sədrin vəhdət yolunda tövsiyələrindəndir. Əllamə Seyid İsmail Bəlxi vəhdət nidasını dünya müsəlmanlarına çatdıran agah ruhanilərdəndir. Bu şəxs ömrünün sonuna qədər həmin ali məqsəd yolunda təlaş göstərmişdir. Əllamə Bəlxi vəhdətə çatmaq üçün məzhəblər və millətlər arasında təfriqələrin aradan qaldırılmasını zəruri sayırdı. İslam ümmətinin geri qalmasını bu təfriqələrlə əlaqələndirirdi. Tacikistan alimləri vəhdət barədə deyirlər: “Müsəlmanların birliyi üçün hamımız çalışmalıyıq. Bir bayraq altında çiyin çiyinə dayanmalıyıq. Təfriqədən uzaq olmalıyıq. İslam bizi hər şeydən öncə birliyə dəvət edir:⁶ “Hamılıqla Allahın ipinə (dininə, Qurana) möhkəm sarılın və (firqələrə bölünüb bir-birinizdən) ayrılmayın!”⁷

Ədəbiyyat

1. Dr. Nazim Cəfərsəy (Rusiya və Şimali Qafqaz)
2. Kaspı qəzet, 215-ci sayı, 1902-ci il.
3. "Anar İsgəndərov. İslam dünyasının nüfuzlu din xadimi. Şeyxülislam Allahşükür Paşazadə – 70. Xalq qəzeti, 23.08.2019, № 183, s.4"
4. M.Rəhim, "İslamda məzhəblərarası yaxınlaşma konsepsiyaları", Bakı, 2012.
5. Kırzioğlu, Fahrettin. Osmanlıların Kafkas ellerini fethi (1451-1590). - Ankara, 1993.

⁶ - Ali-İmran, 103

⁷ - qafqaz.ir/az/vəhdət-həftəsi/

6. RƏŞAD CABAROV (Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan tarixi (humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının müəllimi). Şimali Qafqazda İslamın inkişaf mərhələlərinin təsviri izahı məqaləsi.

7. qafqaz.ir/az/vəhdət-həftəsi

8. Vilayet.nur-az.com